

## Nieuwe etno-archeologische vindplaatsen in het grensgebied van Suriname, Frans Guyana en Brazilië

### INLEIDING

Mijn eerste ervaring met etno-archeologisch onderzoek bij de Wayana in Suriname en Frans Guyana begon tijdens mijn afstudeeronderzoek in 2000 waarbij mijn veldwerk zich richtte op meerdere aspecten van de materiële cultuur van deze inheemse groep (Duin 1998). Ik was voornamelijk geïnteresseerd in architectuur en nederzettingenpatronen. Tijdens mijn verblijf bij de Wayana nam ik deel aan allerlei dagelijkse activiteiten, en op deze manier vond ik ook nieuwe archeologische vondsten in het grensgebied tussen Suriname, Frans Guyana en Brazilië. Versteeg (2003) heeft in *Suriname before Columbus* een overzicht gegeven van de archeologie in Suriname.

In dit artikel beschrijf ik enkele archeologische vindplaatsen in het zuidoosten van Suriname, nabij de grens met Brazilië. Dit gebied is het woongebied van de Wayana, een regio die ver verwijderd is van de hoofdsteden, diep in het Amazoneregenwoud en waarvan de landsgrenzen betwist worden. Dit alles maakt een intensieve archeologische veldverkenning haast onmogelijk. De beschrijving in deze bijdrage moet worden beschouwd als een aanvulling op de studie van Versteeg. Een beschrijving van mijn archeologische vondsten wordt voorafgegaan door een koppeling van deze vondsten aan de orale traditie van de Wayana.

### IN HET VOETSPOR VAN KAILAWA

Orale traditie is van belang voor onderzoek bij de Wayana (zie onder meer Boven 1995 en 1998; Chapuis 1998; Chapuis & Riviere 2003; Van Velthem 1995 en 1998). De orale traditie van de Wayana kan worden onderscheiden in drie periodes: in het begin de mythische tijd van de scheppers Mopo en Kujuli, vervolgens de historische legenden rond de oorlogsheld Kailawa en ten slotte de meer recent historische (auto-)biografieën. In dit artikel zal ik mij vooral baseren op de verhalen die zich afspelen in de tijd van de oorlogsheld Kailawa.

Kailawa speelde in de achttiende eeuw een zeer belangrijke rol bij het door kruisen van de waterscheiding tussen Brazilië in het zuiden en Frans Guyana en Suriname in het noorden. Coudreau (1893: 566) maakt melding van een dorp genaamd 'Caïraoua', aan de kreek Citaré, een tak van de Paru rivier in Brazilië. Hoogstwaarschijnlijk is de naam van dit dorp de naam van het dorps-hoofd, zoals Wayana dorpen vandaag de dag nog steeds vernoemd worden naar hun stichter of eerste dorps-hoofd. Dit wil echter niet zeggen dat dit het

dorp van de historische Kailawa was, maar hoogstwaarschijnlijk wel van familie. Over het algemeen worden Wayana namen vaak binnen de familie doorgegeven, precies zoals dit het geval is bij het dorp van Kailawa aan de Lawa eind jaren negentig van de twintigste eeuw. Aan het begin van de 21e eeuw zijn er een kleine duizend Wayana en Apalai woonachtig aan de Lawa en Litani of de Boven-Marowijne, de grensrivier tussen Suriname en Frans Guyana. Een kleiner aantal Wayana leeft samen met de Tiliyo (Trio) langs de Tapanahoni en Paloemeurivier in Suriname. Een nog kleiner aantal leeft in het stroomgebied van de Paru in Brazilië.<sup>1</sup>

De oorspronkelijke zoektocht van Kailawa in de Toemoek Hoemak (zie tabel 1 voor de verschillende schrijfwijzen van de toponiemen in dit artikel) is een Wayana odyssee inclusief strijd met andere volkeren die zich niet bij de Wayana van Kailawa wilden aansluiten. Grote strijd werd, onder andere, geleverd met de Oyampi of Wayäpi (Grenand 1982) en de Pijanaï of Pijanakoto, het 'Harpij arend-volk' (Boven 1995; Chapuis & Riviere 2003). Toen Kailawa en zijn mannen een doorgang zochten over de waterscheiding waren er niet enkel conflicten met andere volkeren, maar ook strijd met menselijke monsters als de monstrueuze rups Kuluwajak (Boven 1997). Een ander monster dat voor een barrière tussen bevolkingsgroepen – in het bijzonder Upului en Apalai – zorgde is Tulupele (Van Velthem 1995, 1998, 2001). Dit verhaal van Kailawa vernam ik in 2000 van de Wayana Kulienpë. Een andere Wayana, Kilian Tuwanaikë, voegde hieraan toe dat een van deze gigantische mensdodende rupsen, nadat hij door Kailawa en zijn mannen gedood was, in een gat in de kale rotstop<sup>2</sup> genaamd Taluwakem ingesloten was. Kilian verzekerde mij dat ik dit afgesloten gat te zien was als we boven op Taluwakem stonden. Ik vroeg mij af of het mogelijk was dat een graniettop<sup>3</sup> een 'gat' had, dat vervolgens ook nog afgesloten was. Enige dagen later vertrokken Kilian Tuwanaikë met zijn vrouw (Elina) en zoon, en Ronnie Tikaimë met zijn vrouw (Sihmi) en kinderen vanuit het dorp Taluwhu naar de berg Taluwakem, om mij dit gebied te laten zien. Voordat we bij Taluwakem aankwamen, kwamen we eerst nog langs enige andere bijzondere plekken, waaronder isoli ëtakima, de eerste stroomversnelling. Deze aanduiding maakt plausibel dat de Wayana vanuit Brazilië komen, want dit is de laatste stroomversnelling vanuit het noorden, dus de eerste stroomversnelling wanneer je uit het zuiden komt.<sup>4</sup> Meer stroomopwaarts kwamen we een andere kolo-

1 Instituto Sócio Ambiental (ISA, [www.socioambiental.org](http://www.socioambiental.org)) geeft de volgende demografische cijfers: Brazilië: 415; Suriname: 400; Frans Guyana: 800; totaal: 1600. Demografische gegevens zijn een groot probleem bij de Wayana, vooral langs de Lawa en Litani of Boven-Marowijne, de grensrivier tussen Suriname en Frans Guyana, omdat wanneer Wayana van de ene oever naar de andere verhuizen ze van het ene land naar het andere verhuizen.

2 Tepu is de Wayana naam voor deze zogenaamde 'kale rotstop' of 'inselberg'. Tepu is de algemene term voor steen, rots, en deze kale rotstoppen in het Wayana.

3 Een granietite monzonite rots van het Precambrian Guyana-schild (Lévy 2000).

4 Op een rots in het midden van de stroomversnelling is een betonnen markering 'borne' in het Frans). De afmetingen zijn: basis 44 x 43 cm; hoogte 18 cm; top 31 x 31 cm. Wie deze betonnen markering plaatste

Tabel 1: enige verschillen in schrijfwijzen van toponiemen genoemd in dit artikel

Frans	Nederlands	Wayana
L'Itany	Litani	Aletani
Marouini	Marowinje	Malani
Coulé Coulé	Koelë Koelë	Kule Kule
Ouléranapane	Walenapan	Wamahpan
Knopaiamoi	Knopaiamoi / Concopamoeje	Konopami / Konopameje
Tumuc Humac	Toemoek Hoemak	Tsimi Tschimëk

niale site tegen. Het is de roestige nalatenschap van een parfumbedrijf (usine à bois de rose), gesticht in 1926 door Chiris Parijs. Wanneer deze distilleerderij buiten bedrijf is gesteld is onduidelijk. Iets verderop kunnen we de kale rotstop Knopaiamoi zien die verderop in dit artikel beschreven wordt. Maar eerst bespreek ik de kale rotstop Taluwakem, gelegen op de grens tussen Suriname en Brazilië.

## TALUWAKEM

Op de top van Taluwakem is een antropomorfe geoglyph; een menselijk figuur gevormd met platen graniet in formatie gelegd op de kale rotstop (zie afbeelding 1, linksboven). Deze geoglyph lijkt op degene die Hurault in de jaren vijftig (Hurault 1998) op 42 km ten oosten gevonden heeft op een andere bergtop op de waterscheiding met Brazilië. Mijn enthousiasme zou groter zijn geweest, ware het niet dat ik drie jaar eerder ook op deze top had gestaan en toen deze figuur niet had gezien. Niet uitgesloten dient te worden dat deze figuur recentelijk door personen is neergelegd. Later, terug in het dorp Taluwhu, vroeg ik hiernaar. Tasikale Aloupki (de broer van Elina) zei me dat hij in 2001 met een Franse vriend deze top had beklommen en dat deze Fransman de moderne geoglyph had gemaakt. Zeer waarschijnlijk gebaseerd op foto's van Hurault die in sommige populair-wetenschappelijke publicaties over de archeologie van Frans Guyana staan. Bovenop de top van Taluwakem is een ander uniek kenmerk: floraglifien (zie afbeelding 1, links onder). Kilian en Elina zeiden ter plekke dat het Kailawa was die deze bromeliaceae had geplaatst. Ook de antropologe Karin Boven (persoonlijke communicatie 2005) kreeg tijdens haar veldwerk op Kawemhakan begin jaren negentig hetzelfde verhaal te horen. In de rondte van de top zijn clusters van wilde ananassen te zien die motieven van meer dan drie meter lengte vormen. 'Dit zijn dezelfde monsters die je ook op de maluwana kunt zien', voegde Kilian toe.

Daarnaast was ook een zwarte cirkel, afgezet met kleine granietplaten (zie

is nog steeds onbekend. Misschien was het Sangnier of Gribert (Gribert 2001)? Omdat erin geschreven staat 'Expédition Français / P 10 / 1-1-38' kan hij niet geplaatst zijn door de Nederlandse expedities van de Geologie of Ahlbrink die tientertijd ook in dit gebied aanwezig waren.



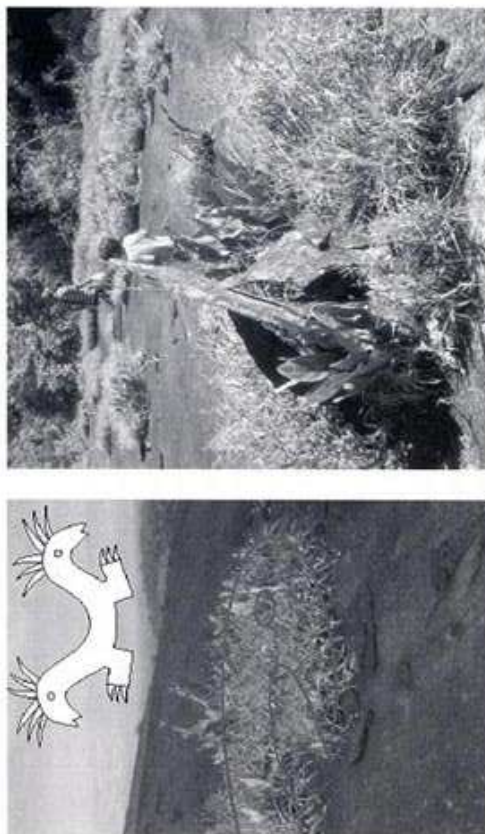
granieten top is een gevolg van het verweringspatroon. Dit soort verwerking kan ook op andere plaatsen in de Toemoek Hoemak worden aangetroffen, maar dan meestal opengebroken. Daar het graniet op deze plaats niet is losgebroken van de overige rots, doet hier het unieke fenomeen zich voor dat een kring van circa twee meter in diameter een afwijkende kleur van de omgevende rots heeft. Wanneer men er op tikt klinkt het hol. Om zijn historische zoektocht meer elan bij te zetten, kwam het Kailawa dus heel goed uit om dit natuurlijke fenomeen tegen te komen. Gekoppeld aan de verhalen over de mensdodende rupsen Kuluwajak schreef Kailawa zijn legendarische zoektocht in het landschap. De geoglyphen en floraglyphen, hebben in de mondelinge overgeleverde geschiedenis van de Wayana werkelijk plaatsgevonden. En die traditie leeft nog steeds voort.

Over het algemeen schilferen grotere platen graniet van het massieve graniet door het verweringsproces als de schillen van een ui af. Net als de schillen van een ui zijn deze platen in het midden dikker dan aan de rand. Brokken van deze graniet, tot een dikte van 10 centimeter, werden gebruikt om geoglyphen, lijntekeningen in steen gelegd, te maken (Hurault 1998; Versteeg 2003). Oudere Wayana vertellen dat er vroeger op Taluwakem ook geoglyphen waren, maar dat toeristen (inclusief de Wayana zelf) deze gebruikten om hun eigen naam in steen te schrijven, of beter gezegd in steen neer te leggen. Granietplaten van meer dan een meter in lengte werden door Kailawa gebruikt om wegwijzers te maken. Een van deze (113 cm hoog, gestut door schuinstaande granietplaten) geeft het voetpad aan naar de Litani-rivier dat de Wayana vandaag de dag nog steeds gebruiken (zie afbeelding 1, rechts-onder). Twee andere wegwijzers staan in een lijn met de kale rotstop Kono-pamii. Halverwege deze laatste ligt een aantal granietplaten die geïnterpreteerd kunnen worden als een in elkaar gevallen wegwijzer.

### KNOPAIAMOI, KONOPAMII OF KONOPAMEJE

Sinds de stichting van Maripasoula in 1950 aan de Lawa trekken steeds meer Europeanen naar het Toemoek Hoemakgebergte: de waterscheiding tussen Suriname, Frans Guyana en Brazilië. Van de tweede, en meest recente, editie van de IGN kaart van Frans Guyana (1995) is deze naam zelfs op aanraden van Hurault verwijderd. Hurault (2000) concludeert dat de Toemoek Hoemak geen gebergte is in de geologische zin van het woord, maar misschien ligt dit minder gevoelig voor Nederlanders voor wie een kale rotstop van circa 500 meter hoog ook een 'berg' is. De geoloog Lézy (2000: 226) steunt Hurault en vergelijkt de speurtocht naar het Toemoek Hoemakgebergte zelfs met de eeuwen oude speurtocht naar het gouden Parimaneeer waaraan de goudstad Manao zou liggen.<sup>5</sup> Bovendien vindt Hurault (2000) dat dit mythische gebergte teveel ontdekkingsreizigers onnodig heeft aangetrokken. Gebergte of niet, het blijft de waterscheiding tussen het Amazonebekken en de rivieren

5 De legende van El Dorado en Lac Parimé (Hemming 1978).



1. Markeringen door Kailawa: geoglyphen, floraglyphen & wegwijzers.

afbeelding 1, rechtsboven). Volgens Kilian is dit het gat waarin Kailawa de mensdodende rupsen Kuluwajak plaatste en het vervolgens dichtte. Zijn zoon Roberto nam een steen en tikte op het graniet. Eerst buiten de steencirkel, tak tak tak, toen langzaam naar de cirkel toe tok tok om te eindigen in de cirkel tik tik tik. Toen hij zijn voet binnen de cirkel wilde plaatsen om in het midden te tikken, interrumpeerde zijn moeder Elina. Zacht, maar zeer direct, en je kon haar angst voelen, zei ze 'Ipokela!' [vert. Dit is niet goed!] Opnieuw tikte hij, met de steen in zijn hand, van buiten naar binnen: Tak, tak, tok, tok, tik, tik, tik. De verandering in kleur en resonantie van deze massieve



die noordwaarts in de Guyana's stromen. Ter illustratie van de ontdekkings- tochten naar dit 'grensgebergte' geef ik hier een poëtische quote van een van de Franse reizigers in de jaren vijftig:

Die ochtend, tegen elven, kruisten we ter linkerzijde [rechteroever], de monding van de kreek Kule-kule [zie tabel 1 voor de verschillende schrijfwijzen van de toponiemen genoemd in dit artikel], zuidwestelijke grens tussen de twee Guyana's.<sup>6</sup> We voelden dat we het massief naderden. Minder dan een uur later, tussen de boomtoppen in, verzezen de bergen. Een schreeuw weerklonk: Toemoek Hoemak! [...] Afgesneden in het kader van de rivier, verrees de immense voet van het gebergte, die afstrak tegen de wolkenhemel [...] we waren verblind door wat ontdekten ... Enige uren later bereikten we de kreek Walemapan (Mazière 1953: 188–189. Vertaling door RD).<sup>7</sup>

Echter, de enige kale rotstop die tussen de Kule-kule en Walemapan te zien is, en precies zoals hierboven beschreven, is niet Toemoek Hoemak (ten zuiden van de Litani), maar Konopamii (ten noorden van de Litani). Deze kale rotstop Knopaiamoi (490 m)<sup>8</sup> bevindt zich in het zuidoosten van Suriname. Een Frans-Nederlandse grensexpeditie bereikte deze rotstop in 1861 en ze noemden deze inselberg 'Piton Vidal,' naar de leider van de Franse deelnemers. Het aanschouwen van deze kale rotstop in het verlengde van de meanders van de boven Litani werd door de Frans-Nederlandse grensexpeditie, onder leiding van Kappler en Vidal, als volgt beschreven:

De Lawa (=Litani [noot door Wekker]) werd steeds lastiger, de over elkaar gevallen bomen steeds veelvuldiger en de Indianen getroosten zich de moeite niet deze op te ruimen, maar voeren met hun lichte koralen eronder door of trokken die over de obstakels. Het was een bewolkte dag, eerst tegen de middag klaarde het op en voor ons lag op 11/2 uur afstand<sup>9</sup> van de oever een hoge steenklopp, die boven het oerwoud op de westelijke oever torrende en gedeeltelijk begroeid doch aan de steile wanden en aan de top kaal was (Wekker 1992: 20).

6 Frans en Nederlands Guyana (het huidige Suriname), waarbij opgemerkt moet worden dat Suriname de grens zelfs nog verder naar het oosten legt, namelijk de Marouini in plaats van de Litani.

7 'Le lendemain, vers onze heures, nous croissons sur la gauche, l'embouchure de la crique Coule-Coule, frontière sud-ouest entre les deux Guyanes. Nous sentons que nous approchons du massif. Moins d'une heure après, dévoilées subitement entre la crête des arêtes, s'élèvent les montagnes. Un cri retentit: Tumuc-Humac! [...] Découpé dans l'encadrement du fleuve, l'immense contrefort du massif se dresse et se détache dans le ciel de nuages. [...] nous fûmes sans cesse éblouis et émerveillés de ce que nous découvrions. [...] Quelques heures après, nous atteignons le confluent de la Ouéramapan' (Mazière 1953: 188–189).

8 De GPS-afzetting op 10 april 2003 gaf een hoogte van 510 meter.

9 De kale rotstop Konopamii ligt inderdaad op 2700 meter.

De Frans-Nederlandse grensexpeditie besloot om op deze plaats hun kamp op te slaan en de volgende dag deze rotstop te beklimmen. Vanuit dit kamp trokken ze in noordwestelijke richting, over twee heuvels waartussen een zwamp is gelegen. Het bleek onmogelijk om de top vanuit de zuidzijde te bereiken. Op 20 november trok de expeditie verder stroomopwaarts, maar Kappler en Vidal bleven om deze rotstop te beklimmen. 'Nergens zag men een spoor van mensen' (Wekker 1992: 21).

iets meer dan vijftien jaar later – in 1877 – is het Crevaux (1881 / 1993: 101, 112) die deze kale rotstop aanschouwt. Crevaux is niet alleen de eerste die de naam Tumuc-Humac opschrijft, maar hij is ook de eerste die deze kale rotstop Knopaiamoi noemt. De naam Piton Vidal is hierbij op de kaart vervangen door de naam Knopaiamoi. Crevaux (1881 / 1993: 101, 112) meent dat deze naam is afgeleid van het Nederlands. Crevaux (1993: 101, 112) geeft: 'amoi = joli (mooi in het Nederlands)', maar *a moi* is 'het is mooi' in het Sranantongo. Crevaux (1993: 101, 112) geeft: 'knopou = bouton (knoop in het Nederlands)', maar *knopu* is 'knoop' of 'knoop' in het Sranantongo; *knopaiamoi* = 'knoop-mooi', ofwel 'mooie knoop/knoop'. De Sranantongo termen die Boven (persoonlijke communicatie 2005) geeft komen letterlijk overeen met de naam gegeven door Crevaux en doen haar concluderen dat dit geen inheemse naam is. Ook Franssen Herderschee (1905: 128) wantrouwde de vertaling van Crevaux. Geijskes (1957: 234) schrijft dat deze naam Knopaiamoi wordt uitgesproken als 'Konopamoi'. In 2000 wezen Kilian en Ronnie mij deze rotstop aan, en meende te horen dat ze 'Konopamii' zeiden. Ik leidde een andere uitleg voor deze naam af. De basis *kopē* (in Wayana) of *konopo* (in Apalai en Tiliyo) betekent 'regen' in de Caribische taal en waarbij *-pamii* een verbaliserend suffix is 'afgerond, klaar',<sup>10</sup> zoals in *anapamii* de vuurwaai. Als gevolg hiervan wordt de benaming voor deze kale rotstop 'regen-woorden', of 'regen-maker'. Taalkundige Sergio Meira (persoonlijke communicatie 2005) concludeert dat 'Knopaiamoi' niet vertaald mag worden met 'regen-maker', onder andere omdat de suffixen */t-/* en */po/* ontbreken.<sup>11</sup> Een andere taalkundige, Eithne Carlin (persoonlijke communicatie 2005) suggereerde dat ik het misschien ook niet goed gehoord had, en dat het misschien is: *konopame* wat in het Trio (Tiliyo) 'regentijd' betekent. Opnieuw een relatering aan regen maar dan in een Trio taal. Mogelijk wordt hierdoor Konopameje,<sup>12</sup> 'moeder<sup>13</sup> van de regentijd,' zoals de stroomversnel-

10 Analooq aan de Caribentaal Kalifia Hoff (1968: 232–233): *-pami* of *-nopami* is suffix voor overdracht naar het intrinsieue werkwoord: *asi* 'hitte', *a simbami* 'heet worden' en *koye* 'middag, na 4 uur', *koyeno pami* 'middag worden'.

11 Meer linguïstisch onderzoek is vereist naar de toponiemen in deze regio. Misschien heb ik de benaming niet goed gehoord. Misschien zijn de bewuste suffixen weggevallen. Of misschien is het toch een Sranantongo benaming.

12 Vergelijk mijn 'Konopamii of Konopameje' met 'Knopaiamoi of Conopameje' (Franssen Herderschee 1905: 128).

13 Je in Wayana is de referentieterm voor 'moeder', maar betekent ook 'levenskracht' (cf. Chaumeil 1983).



ling Simalije, 'moeder van de rasp' is genoemd omdat de grote uitstekende rotsputen in deze stroomversnelling in de Lawa op een gigantische rasp lijken. Wellicht dat deze naam Konopameje afkomstig is van de Okomeyana, een Trio sprekende groep die voor de Wayana in dit gebied woonden. Meteorologisch gezien is 'regen-woorden' of 'moeder van de regentijd' een logische naam, want de atmosferische afkoeling van de luchtstromen tegen de waterscheiding en deze inselberg resulteert in wolkenvelden en bijbehorende regen. Vijfentwintig jaar na Crevaux en 42 jaar na de Frans-Nederlandse grensexpeditie zag een Europese expeditie – onder leiding van Franssen Herderschee en de Goeje – opnieuw deze kale rotstop. Na de Gonini-expeditie in 1903 (Franssen Herderschee 1905; de Goeje 1905), trokken de leden van deze expeditie verder stroomopwaarts de Litani op:

Den 30sten Nov. passerden we al spoedig de Alama-kreek, rechterzijtak van de Litanie, die aan de monding eene breedte heeft van  $\approx 10$  M. Langs dit beekje loopt een voetpad naar de dorpen der Roecoejana's [= Wayana] aan den bovenloop van de Maroewinie [Marouini]. [...] Tegen één uur n.[a] m. [middag] kwamen we aan de Koelé-koelé-kreek, eveneens een rechterzijtakje van de Litani; deze was aan de monding  $\approx 5$  M. breed. Van daaruit loopt een voetpad door het bosch naar de waterscheiding van het Tumuc-Humac-gebergte, dat men in drie dagen bereiken kan en van daar naar de Yarie [Jari]. [...] om half vijf eindelijk zagen we het eindpunt van onze reis, de Knopai-amoï<sup>14</sup> of Piton Vidal van uit de rivier voor ons liggen. De top van de kolosale granietrots was even boven het geboonte zichtbaar en een half uur later sloegen we in hare nabijheid aan den linkeroever [noordzijde] het kamp op (Franssen Herderschee 1905: 128–129).

De verlengde Gonini-expeditie sloeg haar kamp op op ongeveer dezelfde plek als de grensexpeditie in 1861 onder leiding van Kappler en Vidal, om vervolgens dezelfde zwampen te doorkruisen (Franssen Herderschee 1905: 129). Tijdens de expeditie in 1903 maakte de Goeje een astronomische plaatsbepaling van deze plek aan de oever, om via een driehoeksmeting de top van de kale rotstop aan de rivier te verbinden. Deze geodetische plaatsbepaling resulteerde in de volgende coördinaten:  $2^{\circ}26'32''$  N. /  $54^{\circ}31'24''$  W.<sup>15</sup> Het *Global Positioning System* (GPS) is van recente datum en lengtegraadbepaling was verre van eenvoudig. De bovengenoemde coördinaten zijn daardoor incorrect, maar ook op hedendaagse kaarten is de verkeerde rotstop benoemd, met een afwijking van minstens zes kilometer naar het noorden. De 2003 GPS-

14 Bij het noemen van Knopaiamoï, maakt Franssen Herderschee de voetnoot: 'Vermoedelijk heeft het woord Knopaiamoï of Conopaiamoï niet de betekenis van 'moelen knoop' zoals Crevaux beweert' (Franssen Herderschee 1905: 128).

15 Deze coördinaten zijn juist ten westen van mulokotimë en. De 2003 GPS-aflezingen gaven de volgende coördinaten voor de kale top van Konopamii:  $02^{\circ}28'126''$  N. /  $54^{\circ}30'230''$  W. Als gevolg is de locatie op de kaart incorrect: circa  $1^{\circ}30''$  te ver naar het westen.

aflezingen gaven de volgende coördinaten voor de kale top van Konopamii:  $02^{\circ}28'126''$  N. /  $54^{\circ}30'230''$  W. Aan den voet van de rots [Knopaiamoï], in de buurt van een stromend beekje zouden vier onzer arbeiders hunne tenten opslaan en ons dagelijks van water voorzien,' schrijft Franssen Herderschee (1905: 129). Dit kamp is vermoedelijk niet ver van het eerste boskamp dat de expeditie van Association Alabama in 2003 waarvan ik deel uitmaakte, tijdens haar tocht opsliep.

## EXPEDITIE 2003

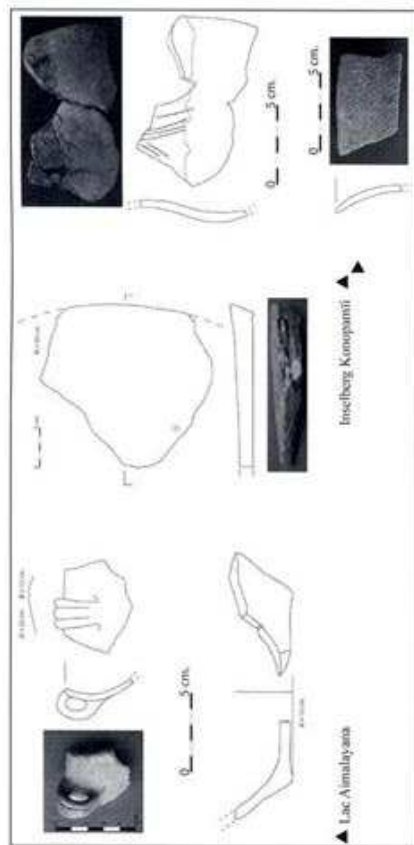
Op een dag in 2003 kwam Aimawale Opoya langs om te zeggen dat hij met een groep Franse vrienden stroomopwaarts zou gaan om een gebied te bekijken dat ze het jaar daarop zouden verkennen (Association Alabama 2006). Ik vroeg hem of hij me met hen in contact kon brengen, en zo leerde ik Eric Pellet kennen, de voorzitter van de Association Alabama. Bij het bespreken van het doel van deze expeditie, vroeg ik of ik met hen mee kon gaan. Als etno-archeoloog kon ik immers een extra dimensie aan deze expeditie geven, aangezien ze een archeologisch onbekend terrein ingingen. Tijdens deze expeditie voerde ik een algemene verkenning uit die een ieder in het woud kan uitvoeren: men bekijkt boomvallen en diergangen op archeologisch materiaal, aardewerksherven in het bijzonder. Boomvallen en diergangen geven een mogelijkheid om in de grond te kijken, zonder dat je hoeft te graven.

Voor de 2003-expeditie had Eric Pellet op de kaart een noord-zuidlijn uitgezet naar Knopaiamoï top. Een lijn die juist ten westen van de hierboven beschreven kale rotstop Konopamii / Konopameje liep. Omdat het nog voor het middaguur was toen we de Konopamii in het verlengde van de Litani zagen liggen, werd besloten om geen kamp te maken op de plek waar de zojuist beschreven expedities van Kappler & Vidal (1861) en Franssen Herderschee & de Goeje (1903) hadden gebivakkeerd. We voeren iets verder door tot waar onze imaginaire noord-zuidlijn de Litani kruiste. De korjaal werd op 6 April 2003 afgemeerd in een kreek, en de leden van de expeditie trokken het woud in om die nacht kamp te maken aan de voet van de Konopamii in de buurt van een stromend beekje. De leider van de expeditie was overtuigd dat dit wellicht de echte Konopamii zou zijn en hij besloot om op de terugtocht deze kale rotstop te beklimmen. We trokken verder noordwaarts en stuitte op een onbekend meerje.

Op 8 april werden dit meerje en de omgeving verkend (Association Alabama 2003). Pellet maakte, met behulp van een topofiel, een veldschets van de vorm en afmetingen van het meerje.<sup>16</sup> Er werd geen archeologisch materiaal aangetroffen, totdat ik de volgende ochtend de noordoostelijk gelegen heuvel onderzocht. Deze heuvel is een ovaal plateau dat circa 30 meter boven het

16 Afmetingen van dit meerje, genaamd 'Amalayana' zijn: 300 meter bij 260 meter. Maximale diepte 5,30 meter. Oppervlak: 9635 m<sup>2</sup>.





2. Aardewerk aangetroffen tijdens de 2003-expeditie.

meer gelegen is.<sup>17</sup> In het midden van het plateau vond ik twee potscherven. Ook de anderen vonden hier vervolgens potscherven, waaronder een rand met oor en een bodem (zie afbeelding 2).<sup>18</sup>

De wand van de diergang waarin deze scherven gevonden waren werd schoongemaakt en in dit profiel bleken twee lagen te zijn. De horizontale grens tussen deze twee lagen is gelegen op 35 centimeter onder de huidige oppervlakte: de bovenste laag bestaat uit gele okerleuige klei, en de onderste laag bestaat uit bruine okerleuige klei. Potscherven die op deze grens gevonden werden zijn een aanwijzing dat dit het oude leefoppervlak is uit de tijd dat dit plateau bewoond werd. Binnen de gegeven mogelijkheden was er enkel tijd om diergangen en boomvallen te inspecteren. We hadden bovendien geen materiaal mee om testputten te graven, omdat dit laatste niet het oorspronkelijke doel van deze expeditie was. Er zijn helaas geen significante potscherven gevonden die een indicatie van de periode van bewoning kunnen geven. Hopelijk kan er in de nabije toekomst vervolgonderzoek plaatsvinden om meer over de bewoningsgeschiedenis van deze heuveltop nabij de bronnen van dit meertje te weten te komen.

Op de terugtocht, op 10 april, werd de westzijde van de Konopani beklimmen tot halverwege, om via de noordzijde verder te klimmen. Halverwege vonden we een kleine grot met uitzicht op het noordoosten. Op de grond, voor de opening zagen we enkele potscherven, waaronder een deel van een bakplaat (zie afbeelding 2). Opmerkelijk is ook de aanwezigheid van een mopé-boom (Spondius mombin) uitgerekend naast deze grot. Aangezien

<sup>17</sup> Afmetingen van het plateau zijn: 77 meter noordwest tot zuidoost, bij 46 meter noordwest tot zuidwest. Oppervlakte: 2782 m<sup>2</sup>.

<sup>18</sup> Op dit moment worden deze en de andere gevonden potscherven bestudeerd en zullen deze in de nabije toekomst worden overhandigd aan het Surinaams museum te 'Fort Zeelandia', Paramaribo, Suriname.

deze vruchtbomen in de regel in de nabijheid van huidige dorpen staan zou dit een teken van menselijke aanplant kunnen zijn. Een weinig hoger, ook naar het noordoosten gericht, was een tweede overhangende rots. Ook op deze plek werden enige potscherven op de grond gevonden. Deze fragmenten zijn een indicatie dat er ooit mensen in dit gebied zijn geweest, een menselijke aanwezigheid die niet door voorgaande expedities was waargenomen. Vooral het bakplaatfragment is een aanwijzing dat mensen (Inheemsen) van plan waren voor langere tijd op deze rotstop te verblijven en hun eigen cassavebrood te bakken, in plaats van panklare cassavebroden mee te nemen naar de top, zoals gebruikelijk is bij tochten van beperkte duur. Helaas valt op dit moment niets te zeggen over de periode wanneer deze aardewerkscherven zijn achtergelaten, en door wie dit gebied bewoond werd.

## VERDER ONDERZOEK

Geografen en reizigers komen tijdens hun veldverkenningen regelmatig slijpgroeven en andere archeologische vindplaatsen tegen. Ook goudzoekers halen regelmatig inheems aardewerk of stenen bijlen uit de grond of uit de rivier. Sommige vondsten, zoals de floragliefen en de stenen wegwijzers werden door de Wayana onmiddellijk gekoppeld aan hun orale traditie. Sommige potscherven werden gezien als Wayana, maar de potscherven die we op het plateau bij het meertje vonden niet. 'De Wayana maken geen handvatten' zei Aimawale. Misschien is dit de nalatenschap van de volken die door Kailawa aangetroffen werden tijdens zijn zoektocht naar een pad om de waterscheiding te doorkruisen. Misschien zijn dit scherven van aardewerk van de Pijanai / Pijanakoto of Okomeyana, of van culturen van vóór Kailawa's tijd.

Vele veldverkenningen moeten nog uitgevoerd worden om kennis van dit door Frankrijk en Suriname betwiste gebied te verkrijgen. Het is ook noodzakelijk om de plaatsen genoemd in de Wayana orale traditie met de Wayana zelf te lokaliseren en met GPS in te meten, opdat de kennis van de historische locaties behouden kan worden voor de toekomst. Topografische benamingen van plaatsen blijken inadequaat te zijn om sites te lokaliseren, omdat vele namen incorrect op de kaart zijn geplaatst. Een voorbeeld van incorrecte plaatsings is niet enkel de inselberg Knopiamoi, maar ook, bij voorbeeld, de huidige Wayana dorpen Pelca en Palimino en zelfs Antecume Pata. Bovendien is op de meeste kaarten dit gebied nog steeds een witte plek, of beter gezegd een groene omdat het ingekleurd is met bos. Meerdere malen is in dit artikel aangegeven dat, hoe onwettelijk sommige verhalen soms ook mogen klinken in onze oren, er steeds een materiële nalatenschap aanwezig is. Samenwerking tussen antropologen, taalkundigen, archeologen, geologen, biologen andere wetenschappers en de Wayana zelf is dan ook noodzakelijk om een correct beeld van de Wayana verhalen te schetsen.

De Wayana hebben buitenstaanders in kennis gesteld van enkele sites, terwijl andere archeologische vindplaatsen toevalligerwijs door anderen en mijzelf in samenwerking met de Wayana zijn ontdekt. De locaties van de vindplaatsen

zijn gemeld bij de archeologische diensten van Suriname en Frans Guyana om verdergaand archeologisch en ethno-archeologisch onderzoek te promoten in dit onderkende gebied. De gebeurtenissen in de orale traditie zijn indicatoren voor mogelijk meer sites in dit gebied. Er ontbreken echter nog vele puzzelstukjes in de geschiedenis van de Wayana. Puzzelstukjes die niet enkel op hun plaats gebracht moeten worden, maar zelfs nog ontdekt dienen te worden.

## LITERATUUR

- Association Alabama, 2003  
 Découverte fortuite du lac légendaire «Aimalayana», le 07 avril 2003, ongepubliceerd verslag.
- Association Alabama, 2006  
 Expédition Kailawa. In voorbereiding.
- Boven, Karin M., 1995  
*Over jagers, volken en geesten in het zuidelijk bos. Wayana verhalen.* Paramaribo: Leo Victor.
- Boven, Karin M., 1997  
 'Een monster als inspiratiebron voor Wayana kunst'. *Oso, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis* 16 (1): 73-81.
- Boven, Karin M., 1998  
 Ethno-History of the Wayana; a Reconstruction. Paper for the Annual meeting of Caribbean Historians. Paramaribo, Suriname.
- Chapuis, Jean, 1998  
*La personne Wayana entre sang et ciel.* Ph.D. dissertation, Univ. d'Aix - Marseille.
- Chapuis, Jean & Hervé Rivière, 2003  
*Wayana eitoonpë, (Une) histoire (orale) des Indiens Wayana.* Guyane: Ibis Rouge Editions.
- Chaumel, Jean-Pierre, 1983  
*Voir, savoir, pouvoir: le chamanisme chez les Yagua du nord-est péruvien.* Editions de l'Ecole des hautes études en sciences sociales, Paris.
- Coudreau, Henri, 1893  
*Chez nos indiens: quatre années dans la Guyane française (1887-1891).* Paris: Hachette.
- Crevaux, Jules, 1993 [1881]  
*Le méridien de l'Eldorado; De Cayenne aux Andes (1876-1879).* Paris: Petite Bibliothèque Payot/ Voyageurs 135.
- Duin, Renzo S., 1998  
 Architectural Concepts in Caribbean Archaeology. A Preliminary Archaeological Report of the Features at Anse à la Gourde, Guadeloupe. The House in Past and Present, in Ethno-history, Ethnography and Ethno-archaeology. Unpublished Master Thesis, Leiden.

Franssen Herderschee, A., 1905

'Verslag van de Gonini-expeditie'. *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap*, deel XXII, pp. 1-159. Leiden: E.J.Brill.

Geijskes, D.C., 1957

'Met de Oajana's op stap'. *Vox Guyanae*, Vol. II. No. 5 en 6. Paramaribo: Radhakishun & Co. [Expedite: 1939]

Grébert, René, 2001

*Regard sur les Amérindiens de la Guyane française et du territoire de l'Inini.* Cayenne: Ibis Rouge editions.

Grenand, Pierre, 1982

*Ainsi parlaient nos ancêtres [essai d'ethnohistoire Wayäpi]*. Travaux et documents, ORSTOM, Paris.

Goeje, C.H. de, 1905

'Van Papadron naar Majoli e.o.'. In: Franssen Herderschee, *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap*, deel XXII, pp. 931-986. Leiden: E.J.Brill.

Hemming, John, 1978

*The Search for Eldorado.* Michael Joseph Ltd.

Hoff, Berend J., 1968

*The Carib Language. Phonology, Morphology, Morphology, Texts and Word Index.* Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde 55. Den Haag: Martinus Nijhoff.

Hurault, Jean, 1998

*Sur la frontière Guyane-Bresil 1936-1961-1962-1991: Souvenirs et carnets de mission de Jean Hurault et Pierre Frenay.* Paris.

Hurault, Jean, 2000

Montagnes mythiques: les Tumuc-Humac. *Cahiers d'Outre-Mer* 53 (212), octobre-décembre 2000. pp. 367-392.

Lázy, Emmanuel, 2000

*Guyane, Guyanes; une géographie « sauvage » de l'Orénoque à l'Amazon.* Paris: Belin.

Mazière, Francis, 1953

*Expédition Guyane, Tumuc-Humac.* Paris: Laffont.

Van Velthem, Lucia H. van, 1995

O belo é a fera: a estética da produção e da predação entre os Wayana.

Doctoral thesis. São Paulo: USP.

Van Velthem, Lucia H. van, 1998

*A pele de Tulupê. Uma etnografia dos trançados Wayana.* Belém: Museu Paraense Emílio Goeldi.

Versteeg, Aad H., 2003

*Suriname before Columbus.* Paramaribo: Stichting Surinaams Museum.

Wekker, J.B., 1991

'Nederlands-Franse expeditie in het binnenland van Guyana September tot November 1981 door A. Kappler'. In Suriname opgenomen in Petermann's



Geographische Mitteilungen 1862. *Mededelingen van het Surinaams Museum*.

December 1991, No. 47, pp.18-26. Paramaribo.

Wekker, J.B., 1992

*Mededelingen van het Surinaams Museum*. July 1992, No. 48, pp.16-23.

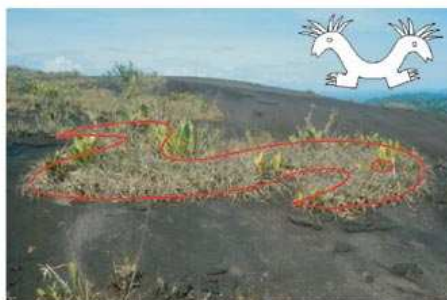
Paramaribo.

Drs. Renzo S. Duin is momenteel als Ph D onderzoeker verbonden aan de University of Florida, Gainesville. Hij voert etno-archeologisch onderzoek uit bij de Wayana in de Guyana's.

# *Taluwakem: markers by Kailawa*



Geoglyph (recent one).



Floraglyph of a monstrous caterpillar *elake*.

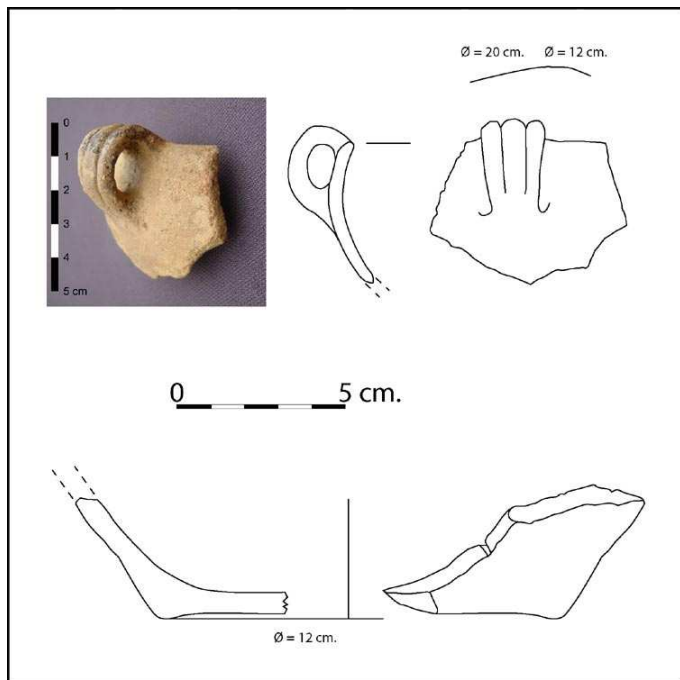


'Hole', encircled with stones, in which Kailawa and his men imprisoned Kuluwajak. See Konopamli in the background.

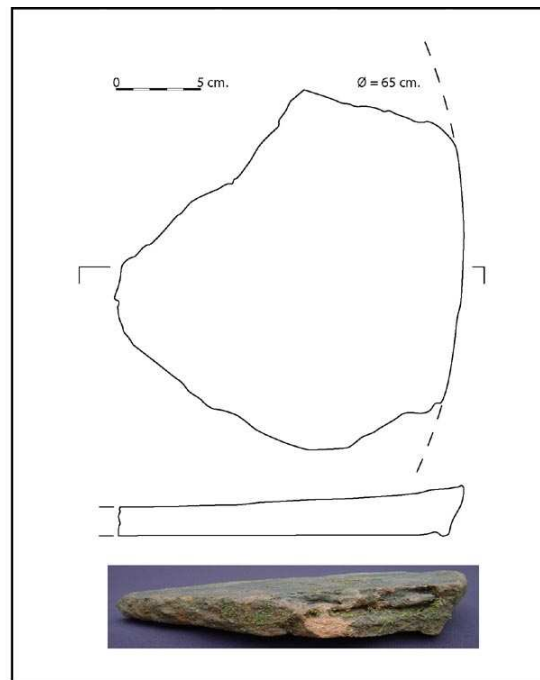


Marker by Kailawa.





▲ Lac Aimalayana



Inselberg Konopamii ▲

